

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО ДА СЪСТАВИШ РЕЧНИК

(Представяне на тематичния *Словашко-български речник*
и подготвяния *Словашко-български речник*
на икономическите термини)

Abstract: The report presents the main specificities, approaches and problems in the work on compiling two dictionaries – *Slovakian-Bulgarian Thematic Dictionary* (approx. 10,000 lexical items) released in print in 2012, and *Slovakian-Bulgarian Dictionary of Economic Terms* (planned to comprise approx. 5,000 lexical items), which is currently under preparation. Both dictionaries represent first-time attempts by the team of authors in the field of lexicography.

Key words: thematic dictionary, dictionary of economic terms

1. Състояние на българско-словашката лексикография

Списъкът на лексикографските двуезични българско-словашки и словашко-български издания не превишава няколко реда¹. Най-обемният към момента речник (Словашко-българският), издаден през 1970 г., отдавна е скъпа библиографска находка, в която, съвсем естествено, липсва новата политическа, икономическа, научно-техническа лексика. От новия Българско-словашки речник към момента е излязъл първият том. Него можем да смятаме за най-съвременния, прецизен и изчерпателен лексикографски справочник, отразяващ актуалното състояние на лексиката в двата езика. Специализирани двуезични речници почти липсват². Всеки специалист, преподавател, обучаващ по чужд и на чужд език, както и преводачите, занимаващи се със специализирани преводи, знаят какво означава да се търси значението на дума, още повече на термин, през всякакви други комбинации от езици; през справки и консултации, през интернет речници – с цялото съзнание за неточностите, да не кажем направо абсурдите, на предлагания превод.

2. Словашко-български тематичен речник (СБТР 2012)

След като бе изградена интернет страницата на специалността словашка филология³, на която функционират първите електронни двуезични речници (словашки и български език), създадени от словакисти⁴, бе очевидно, че

изготвянето на книжен речник е повече от наложително. Работните речници към всяка урочна единица, съставяни в продължение на години за целите на обучението по словашки език, се оказаха недостатъчни.

В рамките на проект „**Обновяване на лексикографските ресурси на българската словакистика. Част I. Кратък тематичен словашко-български и българско-словашки речник (Проект № 165 по НИС за 2011 г.)**“ за период от почти 10 месеца бе създаден първият тематичен словашко-български речник.

В процеса на работа се наложи корекция в концепцията – поради ограниченото време бе съкратена българско-словашката част на речника. Вместо нея бе приложен азбучен показалец на българските думи.

Обхват на речника. Първоначално бяха планирани 3 500 думи, представляващи базова общоупотребима лексика, свързана с лексикални теми, които са релевантни в първите нива на обучение при всеки чужд език – *дом, семейство, хранене, средства за комуникация и пътуване, отдих и свободно време, човешкото тяло* и т.н. За достатъчен следваше да се приеме словният запас, обхванат в учебниците по словашки език за чужденци, по които се обучават словакистите в първи курс. Материалът за словника е ексцерпиран от учебници и учебни тетрадки, издадени през последните 20 години⁵. След анализ и сравнение на различни едноезични и двуезични тематични речници⁶ установихме, че обемът на лексикалния материал в такъв тип речници може да варира в широки граници в зависимост от броя на представяните теми и включването на контекстуални употреби на отделните думи (в синтактично отношение – изрази или цели изречения).

В процеса на работа към първоначалните 10 лексикални теми бяха добавени още 12 (изучавани от словакистите във втори курс) специализирани теми предвид усвояваните по-сложни понятия, явления от живота и заобикалящата среда като *образование и наука, изкуство, икономика, обществено-политически отношения, религия, обичаи, растителен и животински свят* и т.н. Като резултат количеството на включената лексика нарасна три пъти, което бе предпоставка речникът да премине първоначално зададените граници на учебно лексикографско помагало и да бъде полезен за много по-широк кръг ползватели.

Всяка тема е разделена на подтеми, което цели да подпомогне комуникацията, поднасяйки подходящата лексика за възможно най-голям брой „частни“ теми:

22. *Vesmír* Космосът

22.1. *Teória veľkého tresku* (Big Bang) Теорията за Големия взрив

22.2. *Vesmír/Kozmos* Вселената/Космосът

22.3. *Planéta* Планета

22.3.1. *Planéty slnečnej sústavy* Планетите от Слънчевата система

22.4. *Výskum vesmíru* Изследване на космоса

Представяне на речниковите единици. Словникът на всяка конкретна подтема е структуриран по азбучен ред на заглавките, представяни и чрез типични контекстуални употреби (понятията не се класифицират по родово-видови отношения):

lavína ж лавина: padanie ~ín падане на лавини; skalná ~ скална лавина; snehová ~ снежна лавина

pohroma ж бедствие: živelná ~ стихийно бедствие

požiar м пожар: lesné ~е горски пожари

povodeň/záplava ж наводнение

В някои случаи се оказва подходящо речниковата статия да бъде развита на базата на партитивно или асоциативно отношение:

stolička ж: noha ~у, operadlo ~у, sedadlo ~у

stav м: rodinný ~ (rozvedený; slobodný; stará dievka; starý mládenec; vydatá; ženatý; ženatý človek)

Морфологични характеристики. За да бъде речникът функционален и адаптивен и за хора, които не са изучавали системно словашкия език като чужд, следователно нямат специална подготовка да разпознават граматични категории като род (важно за съгласуването), вид (сериозна разлика при свършения вид на словашките и българските глаголи, най-вече в спрежението за презент и футур), задължително бе поне въвеждането на минимални морфологични квалификатори: *rod* при съществителните имена, обозначението *прил.* при прилагателните, *вид* при глаголите. Не се посочва генитивната форма на съществителните, както и други падежни форми, при които има особености в рамките на дадения склонитбен тип. Прилагателните се дават само в речниковата си форма за м.р. Не се дават окончанията за 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. на глаголите, които обичайно присъстват в различните издания на тълковния речник на словашкия език. Падежно окончание на субстантива и родово окончание на адектива се посочва в контекстуалните употреби, а заглавките се заместват с тилда (~). В повечето случаи глаголите се въвеждат като видова двойка – с формите си за свършен и несвършен вид:

čepel' ж петура

jazykovitý прил езиковиден

presvedčiť св / **presvedčovať** нсв убежда/убеждавам

Лексикосемантичната вариантност в семантиката, намираща израз в полисемията и омонимията, е решена, като в рамките на съответната тема/подтема лексемата се въвежда само със значението, с което функционира конкретно в тази тема. При употреба в друга тема се посочва следващото релевантно за нея значение.

1. **spoločnosť** ж общество → в темата *Štát a spoločnosť* Държава и общество

2. **spoločnosť** ж дружество → в темата *Ekonomika* Икономика

rys₁ м черта, очертание → в темата *Umenie* Изкуство

rys₂ м рис → в темата *Živočíšna ríša* Животинско царство

Постига се и друга цел – с търсенето на една лексема може да бъде установен/усвоен представеният набор от значения и употреби, както и да се избегне вътрешноезиковата и междоезиковата омонимия.

Не е прилагана специална концепция за *парадигматичните лексикални явления* като *синонимия* и *антонимия* (антонимни отношения не са отбелязвани). Когато синонимни лексеми имат широко разпространение в **словашкия** език, се посочват и двата/трите синонима, като обозначение за род при съществителните (и вид при глаголите) се поставя зад всяка отделна лексема от синонимната група, ако има различия в категориите:

záchod м / **toaleta** ж

ľúbit'/**mať rad/milovať** нсв

Синонимията може да бъде базирана върху съотношението чужда (навлязла наскоро) дума : домашна дума:

hobby ср / **koníček** м / **záľuba** ж

Функционално-стилистичните особености на словника се определят от това, че той съдържа преди всичко книжовно-неутрална лексика, тъй като при изучаването на чуждия език акцентът е именно върху този пласт лексика. Включени са обаче и някои разговорни лексеми, без това да се отбелязва последователно:

motorka ж мотоциклет

Мотив за включването им бе тяхната широка употреба, евентуалните затруднения при дешифрирането им (например на лексемите универбати като **bytovka** от **obytný dom**), но също така стремежът да бъдат обхванати и нови думи:

popkornovač м машина за пуканки

sendvičovač м сандвич-тостер

Онагледяват се активни словообразователни процеси като образуването на композитуми с чужди префиксоиди (напр. **termo-**, **video-**: **termoff'aša**, **videohra**), сложни думи (**vodoiňštalácia**, **cyklotrasa**, **rádiobudík**, **windsurfista**), изградени с изцяло словашки лексикален материал, словашки и чужд, съответно частично адаптирани чужди лексеми.

Високата фреквентност на някои абривиатури (SMS, MMS, CD, DVD, PIN, SIM), както и фактът, че в словашкия език чрез деривация от абривиатури се образуват популярни съществителни имена (**esemeska** от SMS, **emeska** от MMS и т.н.), обуслови решението те да бъдат включени в речника.

3. Кратък словашко-български речник на икономическите термини (КСБРИТ)

В българския и словашкия речников състав през последните десетилетия се появиха или актуализираха огромен брой термини от областта на икономиката, което е достатъчна причина да се помисли за речник на икономическите термини. Такива речници (едноезични или многоезични) и енциклопедии има и в двете страни⁷ – речник на икономическите термини, на финансовите термини, на пазарната икономика, икономически енциклопедии и под. Словашко-български или българско-словашки икономически речник обаче не е издаван. Това обстоятелство затруднява ползването и превода на текстове с икономическа⁸ тематика от и на двата езика, особено по-специализирани, с концентрирана употреба на термини. За изключение можем да приемем СБТР 2012, който в частта *Икономика* съдържа около 450 речникови статии с термини и терминологична лексика от изброените подобласти. Опит за частично решение е КСБРИТ (**Проект № 192 по НИС за 2012 г. Обновяване на лексикографските ресурси на българската словакистика. Част II. Кратък словашко-български речник на икономическите термини**), върху който работят в момента авторите на СБТР 2012 и чието издаване предстои в края на 2012 г.

Обхват на речника, подбор на словника. Речникът е планиран като кратък специализиран тип речник с обем около 5 000 терминологични единици, преди всичко общоикономически термини (отделен, специализиран речник на финансовите термини ще бъде разработен в рамките на следващ проект). Материалът за речника се екскерпира от едноезични (български, словашки) и многоезични (от които единият език задължително е български или словашки) лексикографски справочници – икономически и финансови терминологични речници и енциклопедии, издадени след 1989 г. Минимален критерий за потвърждаване на терминологичната валидност на съответната единица и за включването ѝ в речника е нейното срещане като термин в поне две специализирани лексикографски издания с различни авторски колективи.

Проверка на следващо ниво се осъществява и чрез РССЕа и РССЕв⁹, в които последователно се отбелязва икономическата и финансовата принадлежност на съответния термин.

По отношение на употребите и колокациите на термините се ползват някои основни икономически закони (Търговски закон, Закон за несъстоятелността, Закон за обществените поръчки и др.¹⁰), публикации в икономически печатни и онлайн издания (вестници и списания).

За да се гарантира коректността в подбора на словника, точността в представянето на българските еквиваленти и пр., ще бъдат проведени консултации със словашки и български специалисти икономисти.

Проблемът с глаголите и универбатите в терминологичен речник. Макар да няма единно мнение по въпроса за това, дали глаголите могат да бъдат включени като заглавки в терминологичен речник (виж Попова 2010: 171 и цитираната там литература), такива ще бъдат включени в КСБРИТ. Ще бъдат обхванати и широко използвани в специализирания печат универбати на термини словосъчетания, макар да се смята с основание, че силно изразената експресивност и разговорност на универбатите ги причисляват по-скоро към професионалните жаргони, а компресираната им форма затруднява тяхното еднозначно разбиране. В случая обаче става въпрос за универбати, които са широко разпространени и разпознаваеми, поради което ще ги приемем за функционално-стилистични синоними на термините. Функционално-стилистичната им особеност ще бъде отбелязвана с квалификатор, ще се дава препратка към разгърнатия термин.

Представяне на термините в речника. Термините ще бъдат представяни в азбучен ред по първата си буква, съответно по първата буква на първия член от термина словосъчетание. Ще се приложи в опростен вид понятийно-семантично групиране по признака *род – вид*. В речниковата статия, отразяваща родовия термин, ще се дават примери за фреквентни употреби и ще се посочват препратки към съответните видови термини:

akcia акция: ~ie kótované na burze акции, които се котират на борсата; ~ie stúpajú акциите се повишават/вдигат; ~ie klesajú акциите се понижават/падат; kategória a druh ~íí класове и видове акции; kontrolný balík ~íí контролен пакет акции; upísať ~ie запиша акции; vydať ~ie издам акции; zaznamenanie ~ie регистриране на акциите

виж също: akcie bez hlasovacieho práva, kmeňové akcie, listinné akcie, prevoditeľné akcie, prioritné akcie, zaknihované akcie, zamestnanecké akcie, zlatá akcia

akcie bez hlasovacieho práva акции без право на глас

kmeňové akcie обикновени акции

listinné akcie налични акции: ~ie na doručiteľa акции на приносител; ~ie na meno поименни акции

prevoditeľné akcie прехвърляеми акции

prioritné akcie привилегировани акции

zaknihované akcie безналични акции

zamestnanecké akcie акции на персонала, трудови акции

zlatá akcia златна акция

Лексико-семантични отношения. Полисемията, ако съществува, ще се отбелязва в речниковата статия на съответния термин, като се указва и частната област, за която е релевантно съответното значение.

Синонимите (например интернационален и домашен термин) ще се въвеждат в отделни речникови статии с препратка към другия синоним.

Прилагането на азбучен показалец на българските термини ще зависи от обема на речника.

Всички евентуални пропуски и неподходящи лексикографски решения, обусловени от краткото време за реализация на проектите, ще бъдат поправени при бъдещо преиздаване на двата речника.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ *Словашко-български речник*. София, БАН, 1970, 1982; *Slovensko-bulharský a bulharsko-slovenský turistický slovník*. Bratislava, SPN, 1979; Zemková, L. *Bulharsko-slovenský slovník*, Bratislava, SPN, 1977; *Bulharsko-slovenský slovník. I (A–K)*. Bratislava, Slavistický kabinet SAV, 2004; *Българско-словашки разговорник*. Плевен, Грамма, 2006.
- ² Виж напр. *Многоезичен речник за целите на туризма*. София, Валентин Траянов, 2008.
- ³ www.slovakistikabg.com – Проект „Българска виртуална словакистика“ 1–3 част (проект 183 по НИД за 2008 г., проект 147 по НИД за 2009 г. и проект 128 по НИД за 2010 г.).
- ⁴ Доц. В. Панайотов, гл. ас. Д. Иванова.
- ⁵ Виж в библиографията следните издания: *Krížom-krážom (A1)*, *Krížom-krážom (B1)*, *Krížom-krážom (A1+A2, cvičebnica)*, *Slovenčina pre cudzincov*.
- ⁶ Поради ограничения обем на доклада в библиографията са посочени само част от речниците.
- ⁷ В библиографията са посочени като примери само по няколко словашки и български речника, които не изчерпват разнообразието от подобни лексикографски издания след 1989 г.
- ⁸ В съдържанието на *икономическа* влагаме идеята за икономиката като надредна област, обхващаща редица подобласти: финанси, банково дело, застраховане, борси, промишленост, селско стопанство, туризъм, търговия и т.н.
- ⁹ До буква L, за следващите букви контролът се осъществява чрез нормативния *Кратък речник на словашкия език* на: <http://slovník.juls.savba.sk/>.
- ¹⁰ Текстът на законите, съответно техните изменения и допълнения, могат да бъдат намерени в онлайн изданията на „Държавен вестник“ (<http://dv.parliament.bg/DVWeb/index.faces>) и Сборник закони (<http://www.zbierka.sk/>).

ЛИТЕРАТУРА

Попова 2010: Попова, М. Въпроси на макроструктурата в терминологичния речник. // *Слово и словесност. Сборник в чест на доц. д-р Юлия Балтова*. София: Емас, с. 166–173.

ИЗТОЧНИЦИ

- АСДИР 2006:** *Anglicko-slovenský dvojazyčný ilustrovaný slovník*. Bratislava: Slovart. 360 s.
- ГИЕ 2002:** Šibl, D. a kol. *Veľká ekonomická encyklopédia*. Bratislava: Sprint. 967 s.
- Дратва, Бузнова 1998:** Dratva, T., V. Buznová. *Slovenčina pre cudzincov*. Bratislava: SPN. 281 s.
- Иворикова 2009:** Ivoríková, H. a kol. *Krížom-krážom (Slovenčina A1+A2, cvičebnica)*. Bratislava: Univerzita Komenského. 231 s.
- Каменарова 2007:** Kamenárová, K. a kol. *Krížom-krážom (Slovenčina A1)*. Bratislava: Univerzita Komenského. 187 s.
- Каменарова 2011:** Kamenárová, K. a kol. *Krížom-krážom (Slovenčina B1)*. Bratislava: Univerzita Komenského. 254 s.
- КРСЕ 1997:** Škvareninová, O. *Obrázkový slovník slovenčiny*. Bratislava: SPN. 239 s.
- НРТРКПП 1996:** Keprtová, M. *Nemecko-český tematický slovník pro konverzaci, tlumočení a překlady*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 542 s.
- ПТБР 2009:** *Петезичен тематичен бизнесречник*. София: Колибри. 392 с.
- РПИ 1992:** Цачев, Х., А. Хаджистойчева. *Речник по пазарна икономика*. София: Люрен. 224 с.
- РССЕа 2006:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G*. Bratislava: Veda. 1134 s.
- РССЕв 2011:** *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Bratislava: Veda. 1088 s.
- СБЕ 2008:** *Световна бизнес енциклопедия*. София: Труд. 704 с.
- СБТР 2012:** Панайотов, В., Д. Иванова, С. Лиханова. *Словашко-български тематичен речник*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. 240 с.
- СРЮИР 2000:** Grigorjanová, T., D. Kollar. *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník*. Bratislava: SPN. 256 s.
- ТРЕТ 1992:** Šlosar, R., A. Šlosárová, Š. Majtán. *Výkladový slovník ekonomických pojmov*. Bratislava: SPN. 318 s.
- ТФР 2012:** Vlachynský, K. a kol. *Finančný slovník výkladový*. Bratislava: Iura Edition. 504 s.